

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ ²

1 Մայիս 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պայք Այի ճառագէտ Թիւ 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

— 二 —

1 Պատկեր եւ իբ ծնողն .

2 Համառօտ նկարագրութիւն հիւանդութեան , մահ-
ուն եւ յուղարկաւորութեան Ամեն. Ստեփանոս Պետրոս Ժ.
Կարողիկոսի-Պատրիարքի Կիլիկիոյ .

3 Գեր. Արհի. Ներսէս Ճնտոյեան եպիսկոպոսի դամ-
բանականն .

4 Անմխիթար կորուստ մը .

5 Անգուցական հայրապետը .

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Տասներորդ Տարի

ԹԻԻ 2

1 Մայիս 1899

ՊԱՏԿԵՐ ԵՒ ԻՐ ԾՆՈՂՆ

Մ Ե Ռ Ա ի Ն Ա.

« Այլ_զե՛նչ_ասեմ՝, կորեան_յաւերժ_կորեան
աւուրքն_աշխարհկ ,
Յորս_սովոր_էր_Նա_սիրով_ունկըն_տաղիցըս
դնել_ »

Տխուր եւ դժպիլի իրականութեան մ'առջեւ կը խոնարհէ
այսօր Հայ Կաթողիկէ Հասարակութիւնն իր ճակատն ։

Անսպասելի լաղըլին այս եղաւ հրաման ։

Մեռա՛ւ Աստուածապատիւ Հոգեւոր Տէրն մեր, Ստեփանոս
Պետրոս Ժ. , Պատրիարք Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ ։

Մարեցաւ անհետացաւ ճարտար ղեկավարն , լուսատու
աստղն , Հայ Կաթողիկէ հասարակութեանս ։

Մեծ մարդ մը՝ մեծագոյն սիրտ մը՝ ամենամեծ ոգի մը
կորոյս Հայ ազգն , աշխարհ համօրէն զուժեց այս յօթն ։

Տասնեւութ տարիներէ ի վեր՝ մինչ ծրագրողաւ ոյկէանին
վէտ վէտ ծփուն աղականերու վրայէն կը շարժէր Նաւն իր

ճարտար Առաջնորդաւն զէպ ի խոր , մինչ Արուսեակն պաղ-
պաջուն երկնից միջակէն նշոյն ի ջուր կը մերձէր՝ անմոլար
չեշտելով Նաւափայտին զէմ եղեալ նպատակն , մինչ քաղցր
Սիւզն կը թռչտէր խաղաղ ու թեթեւ թեւերով՝ ողի եւ շունչ
տարածելով ընդհանուր , երբ Նաւորդն ու Նաւափար կայտառ
եւ առոյգ՝ խաղաղ ու անկասկած՝ կապուած ի մի սիրտ , ի ցունծ
եւ ի խինդ՝ բամբինն եւ ջութակ կ'երգէին , կ'օղէին , կը սուրա-
յին թեւապար , ո՞վ ըսաւ՝ թէ յանկարծ ցաւոյ զիչերն պիտի
գայր հասնէր , խաւարէր , մրկէր , զարնէր ու թափէր ,
կայտառն ու ստոյլ , լուսատուն եւ լուսառուն , երգողն ու
ղործիք , նաւաղն ու նաւորդ :

Անքնին էին անքննելի վճռոյն տռջեւ կը խոնարհի ամեն
բան : Խոնարհեցանք Մենք իր զաւակներս ալ . այլ վիրաւոր :
Մերն էր Դա . հիմակ ալ մերն է . այլ սրտի ծալքերուն եւ
պատմութեան թերթերուն մէջ ալ եւս միայն :

Ո՛վ էր Ազարեան Պատրիարք :

Իր պապը Սեբաստիոյ Բրգնիքէն Կ. Պոլիս զաղթած . Իւր
հայրը Յովհաննէս Ազարեան հոս ծնած եւ ամուսնացած . 1827
Դեկտ . 26 ին կը ծնանի այս աննման զաւակն :

Ստեփանոս Ազարեան 15ամեայ պատանի՝ Մարուշ Գեր .
Նախադահին հաստատած կղերանոցին մէջ կը կրթուի . կ'ու-
սանի հայերէն , իտալերէն , զաղղիերէն , անգլիերէն , լատինե-
րէն եւ յունարէն : Յոյն-լատին-հայ-թուրք բառարան մը
կ'աշխատասիրէ 1864 ին : Յաջորդ տարին Հոռովմ կ'եր-
թայ . Հաւատասիրելու ժողովոյ վարժարանին մէջ կ'ըզբաղի ի-
մաստասիրական եւ աստուածաբանական գիտութեամբ եւ
չափաբերական ուսմամբ : Աստուածաբանութեան վարդապետի
վկայականով օժտուած , 1850 ին վարդապետ կը ձեռնադրուի ,
եւ Կ. Պոլիս դառնալով Գեր . Հասուն Նախադահին անձնական
քարտուղար կ'անուանի : Կրնանք ըսել թէ այդ օրէն կ'ըս-
կըսի իր Պատրիարքութիւնն . քառասուն եւ ինը տարի ճիշդ :

Աղղային դործոց կարգադրութեան համար քանիցս Ներո-
պա կ'երթայ Գեր . Հասունի Նախադահութեան եւ Պատրի-
արքութեան օրերուն , եւ քանիցս տեղապահի պաշտօնը կը
վարէ :

Յիսուն տարեկան՝ սինոդական որոշմամբ փոխանորդ եւ

օժանդակ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի , 1877ին , Նիքոսիոյ Արքեպիսկոպոս տիտղոսով :

Երկու տարի ետքը (1879) Գեր . Հասուն Պատրիարքի հրաժարելով՝ տեղապահ կ'անուանի , եւ 1881 յունիս 24ին կ'ընտրուի Պատրիարք : Բարեբաստիկ օր եւ ժամ : Տասնութէկ օր յետոյ յուլիս 5ին՝ Յիսուս Փրկիչ Մայր տաճարին մէջ կաթողիկոսական օծութիւնն եւ օրհնութիւնն կ'ընդունի . յաթոռ Տանն Կիլիկիոյ , Ստեփանոս Պետրոս Ժ. յորջորջմամբ :

Ինչ եղաւ Դա այդ օրէն ի վեր :

Ճարտար Առաջնորդ մը , լուսաւոր Արուեսակ մը , քաղցր Սիւգ մը , որ առաջնորդեց , լուսաւորեց , ամբեց , եւ թռաւ : — Բանանք պատմութեան էջերն , երազ երազ դարձունենք թերթերն , քանինե՛րու կը հանդիպինք արդեօք նման հովուապետական ճարտար յաջողակութեամբ պսակուած : Ահա պառակտում մը , եւ այդ նոյն իսկ իր հօտին համարիւն եւ համակրօն Եղբարց մէջ , եւ այդ առաջին օրէն իր դէմն կանգնած : Կ'ըսկսի եւ չվատիր գործելէ . դադարն յաջողակ ելքին մէջ է իրեն համար : Կը տեսնենք զինքն ամեն տեղ , ճշմարիտ Առաքեալ մը , որ սէր խաղաղութիւն կը խօսի . կը գրէ , կը քարոզէ , կը յոգնի , եւ կը յաջողի երկար տարիներու յոգնութեամբ :

Հազիւ հազ ի գլուխ հանած եւ հաստատած մեր հասարակութեան մէջ ըզձալի միութիւնն եւ խաղաղութիւն՝ աշխարհային եւ եկեղեցական վարչութեանց պատկանօղ խընդիրներն կը յուզեն զինքը : Ճարտար եւ կայտառ՝ գիտենք թէ ինչպէս կը յաջողի ի գլուխ հանել բարեկարգ մտադրութիւններն :

Ահա Պատրիարքարաններու Առանձնաշնորհմանց խնդիրն իր ճարպիկ եւ անխոնջ հմտութեամբ կը պսակուի նոյն իսկ առաջին սինհոդոսին յաջորդօղ օրերուն մէջ :

Գաւառներու մէջ եւ ի Մայրաքաղաքիս եւ նոյն իսկ յեւրոպիա՝ Կաթողիկէ այլ այլածէս Եկեղեցականներու ումանց հակակիր ոսնձգութեանց դէմ՝ թէ որչափ ինչ աշխատեցաւ՝ թէ որչափ սպառեցաւ , այլ վերջապէս թէ ինչպէս կանգնեց յաղթանակն , բաւ է կարդալ Մեծին Լեւոնի ԺԳ . Արևելասէր Քահանայապետի Առաքելական թուղթն՝ որ « յաղազս Պահպա-

նութեան եւ պաշտպանութեան եկեղեցական կարգաւորութեանց Արեւելեայց : »

Աշխատութիւն՝ ճարտարութիւն եւ յաջողութիւն նոյնապա՛ծ էին իր անձին հետ :

Դործի մը չձեռնարկած՝ երկար խորհեցաւ . ստկայն առանց ժամովաճառ կամ խախտան ըլլալու բնաւ հովուական եւ անձնական բաղմաղխմի զբաղմանց . երբ ձեռնարկեց զործին՝ յաջողութիւնն անկասկած էր : Եւ այս ոչ միայն առ անին իր սիրելի Հօտին , այլ նոյն իսկ օտարին զործոց ու պիտոյից համար . վասն զի բաւական էր իրեն համար Քրիստոնէի՝ Եզրօր՝ կամ Մարդու անունն : Զի յայսմ իսկ էր մանաւանդ իր հայրական ճարտարութիւնն : Զեմ յիշեր ես աստէն յականէ յանուանէ այլ ծառայութիւնքը զոր Եղբայրական սիրով մատոյց Դա իր անձին իսկ նուիրմամբ զժուարին սլաքազալից մէջ . զիտոյօղն զիտէ . այնպիսի ծառայութիւնք՝ որոց փոխարէն ի՛նչ երախտիք տեսաւ արդեօք . . .

Բարերարութիւն իր բնագործչին եղաւ :

Քաջ զիտէր թէ բարերարութիւն եւ երախտագիտութիւն կրկին վտակներ են աստուածային սիրոյ անդունդէն բխած՝ եւ զէպ ի մարդ եւ ընդհանուր տիեզերքն տարածուած . տիեզերական խաղաղութեան եւ երջանկութեան կրկնակ աղբիւրներ՝ որով Աջն ամենակալ առհասարակ տարածներն իրարու հետ սեռնած եւ իւրաքանչիւրն իր մէջ կցորդած է :

Ահա վարդենին որ իր կաթով կը կերակրէ զվարդն , եւ վարդն իր կողմէ իր քաղցր չնչով ոգի կուտայ եւ փստք վարդենւոյն : Ո՛հ , միթէ չէ՞ր արժան որ այս յաւիտենական զուգորդք միշտ ձեռք ձեռքի եւ իրարմէ անբաժան քայլափոխէին . ինչո՞ւ այսպէս անհաւատարմութիւն երբեմն . . .

Սակայն եթէ տաջինն պարտն էր եւ պատշաճ՝ երկրորդօ հարկն էր անկասկած . զի ո՞ւր յայնժամ պիտի մնային զիւցազնական առաքինութիւնք Մեծիս , որուն աջն կը զործէր առանց ձախին զիտակցութեան . որուն հօղին քան զայդ տւելի ցաւոց մէջ՝ զիմաց չէր ցոլացուներ իր յուզումն . որ սովորած էր վարդն եւ փոռչ Ամենատեսաւն անքննին կամքէն նկատել համակիր :

Քաղցր սիւզն ամառնային հրատապ չողէն կծկած թոքե-

րուն ծաղկերն կը բանայ . կը մանէ ծակ ու ծուկ , չղներ իւր-
տիր ոչ տեղւոյ , ոչ անձի . կը չնչէ ամենուն համար , կը
վայլայլէ զամենքս :

Այսպէս էր մեր Սիրելի Հովուապետն : Միշտ ուրախ ,
միշտ եւ տա ամեն ոք զուարթ . կը համէր ամեն տեղ , կայ-
տառ . եւ շատեր շատեր ամօքեց ինքն : Զլ շրջեցաւ բա-
րիս առնել : Եւ քանի՞նէ՛ր այսօր մեզ հետ՝ օտարէն՝ ծանօթն
կամ անծանօթէն՝ Սիրոյ ժառանգներ , չե՞ն լար արդեօք այս ան-
դարման կորուստը : Այո՛ . որչափ ճշգրիտ գիպեցաւ այդ խօսք
որ Մեկայ խարտիչադեղ ափունքէն հնչեց երբեմն .

« Որ Արեւոյ չթողու ժառանգ՝ նա եւ եթ ոչ բերկրի շիրմէն : »

Այլ Սա որ այսչափ ժողովուրդ եւ Ազգ մը ամբողջ իր
սիրոյն ժառանգ եւ զաւակ թողուլ իր անմահութեան շիրմին
հտեւէն՝ զիտցաւ , քանի՛ բերկրութիւն իրեն , քանի՛ բարձրու-
թիւն իր փառաց պատուանդանին : Երանի՛ :

Այլ երանի՛ միանշամայն անոնց ամենուն որ այդպիսի Սի-
րոյ ժառանգ զիտցան հանդիսանալ :

« Որբին՝ հացիկդ , լոյսդ տուի տեգիտին . »

Կ'ըսէր աղիտաբեր տարւոյս սկիզբն ինքնին իրեն համար ,
ձարտարի մը զըջով , առ Աստուած . Որբին՝ հացիկդ տուի .
տգիտին՝ լոյսդ :

Այդչափ բաղմադիմի հոգերու եւ անվերջ զբաղմանց մէջ՝
իր հեռատես սուր միտքն չվրիպեցան երբէք սպազայն խոր-
հելէ :

Ինքն ուսեալ եւ բանիբուն , հմուտ եւ հանճարեղ զրիչ ,
խորին իմացականութեան տէր , գիտէր թէ Գիտութիւնն է որ
կրօնից թեւին հետ զոյգ՝ կրնայ իր որդւոց ճախրն յօրինել :
Կը թռչէր եւ կը սուրար ինքն , եւ լինչպէս կարելի էր այդ
արծուէնման մտաց աչքին իր ձաղուկներն իրմէ վար եւ
յեանեալ տեսնել :

Եւ ահա Մեկեհիստ մը կը կանգնի ուսմանց , գիտութեանց ,
յառաջդիմութեան :

Յորդոր կ'ըլլայ իր Վսեմաշուք Հարազատին եւ կարող
բարերարներու . զաւաններն եւ մայրաքաղաքիս մէջ կը հիմ-
նուին Ուսումնական հաստատութիւնք , նախալրիթական եւ
բարձրագոյն վարժարանք , Ս. Գր. Լուսաւորչեան Ուսումնա-
րան , Անարատ յղութեան Գերց հաստատութիւնն , եւն , եւն :

կը յորդորէ գրիչներն . կը վարէ զանոնք սիրով եւ ուղով , կը հաստատէ եւրոպական բարձր հաստատութիւններէ եւ համալսարաններէ ուսնոց ազատ մուտքն վերոյիշեալ ուսումնարանին ընթացաւարտ աշակերտաց համար , եւ նոյն իսկ օժանդակ զանոնք կառավարական ոռհկալ :

Իր մեծ հմտութեամբն հանդերձ՝ ոչ երբէք զազար կ'ուտայ իր մտաց զարգացման . լեյուազէտ յաջողակութեամբն շատ մը ազգային եւ եւրոպական ուսումնական թերթեր եւ ազգային եւ օտար օրագրեր կը կարդայ կ'ուսումնասիրէ , կը հարցուփորձէ , ամեն օր :

Իր ամենէն աւելի սիրած դիտութիւններն կ'ըլլան՝ Հնախօսականն , Պատմականն , Իմաստասիրականն , ազգային լեզուն , իւր սարօքն : Մանաւանդ ազգային եկեղեցական հնութիւններն՝ մեր սրբազան Հարց աւանդներն՝ անոնց յիշատակներն՝ կ'ողեւորէին զինքը :

Գտաւ ժամանակ ամեն բոնի հանելու : Կանոնաւոր ժամացոյց մ'էր , ոչ երբէք կսնկ առաւ . մինչեւ մահն ըսաւ՝ Այլ բաւ է . ոչ երբէք ետ կամ առաջ չարժեցաւ :

Սքանչելի օրինակ տուաւ իրեն հարազատ որդիութեանն առ մեր երիցս երանեալ առաքելաշնորհ՝ Ս. Հարքն , մաքրելով անոնց առ մեզ հոգեշունչ աւանդքն՝ (Մեր Ս. Եկեղեցւոյն Շարականներն՝ Ժամագիրքն՝ Պատարագամատոյցն՝) բարսղեան կոչուած յանդուգն խառնուրդէն , որոնց համար այնչափ լուստանք եւ եպերանք կրած էր Հասարակութիւնս երկու զարեւէ աւելի ժամանակ : Տպագրել տուաւ անոնց երկու առաջիններն ի Վենետիկ իր բարձր հովանաւորութեամբ , եւ հովուապետական Շրջաբերականովն յանձնարարեց զայն զաւառական Առաջնորդներու յանյապաղ գործադրութիւն :

Այդ Շրջաբերականն իր յարակից թղթերովն յանձնած էր ինքնին Պատկերիս խմբագրութեան , եւ անցեալ թերթն (Ժտարի թիւ 1) պիտի կրէր զայդ , իր ճակտին վրայ ունենալով Մեծի ողբացելոյս կնիքն . այլ անակնկալ ծանր հիւանդութիւնն խափան եղաւ բանակցութեանց :

Ահա թէ ինչ կ'ըսէր անցեաներն Դերման ողբեան մը Մեծ մարդոց մահուան վրայ խօսելով . « Ամեն բան համակրանք է

« Թիւղերաց մէջ . մին կարօտութիւնն է , միւսը սէրն . մին « պէտք ունի միւսին » եւ միւսն պարտք , եւ ոչ մէկն առանց « միւսին » յայտմ է մեծութիւնն : » Լուսահոգի մեր Հովնապետըն այն Հուրն էր՝ այն Լոյսն՝ եւ այն Սէրն՝ որ ի կարօտութեան միայն կ'երևէր եւ անով միայն կը մխիթարուէր :

Կ'ուզէ՞ք համոզուիլ . մտէ՛ք արն Գթութեան յարկերն՝ ուր մարդկութեան խեղճութիւնն՝ ուր կարօտութիւնն՝ ուր պէտքն՝ անձնաւորեալ կը բնակին . Հարցուցէ՛ք հոն՝ թէ ո՞վ էր Ազարեան Հայրն հասարակաց . եւ կը պատասխանեն ձեզ :

*
* * *

« Կա՛ց , զի դու , զի՛ Արեգակն ճեպիս դառնալ յովկէան , »
դուչեց Պատկերն աստնամեայ ծնունդ սիրաւնունդ Ծնողին , եւ Պատկերիս ասոյդ Ոգին՝ սիրալիրն զաւակ Վեհին , մինչ գոժկանն ձայնեց յանկարծ՝ Հոգեւոր Տէրն օրհասական է . — Ի՞նչ . . . օր մ'առաջ լսեց Դա ինձ . զեւ երէկ . . . Ո՛հ , կեցի՛ր Արեգակ , կանդ առ , կեցի՛ր , մի՛ քալեր . . .

Ո՛վ կը լսէ

Աշխարհ համօրէն կ'ըզգայ կորուսան , այց որը մը՝ եւ այդ զեռաթի՛ յայանի է թէ աւելի : Պատկեր իր Ծնողն կուլայ այսօր Կաթուղիկէ հասարակութեանս ձայնակից . զհնաշուք Հորըս Արեւն կարեւոր էր մեզ եւ անձկալի տակաւին :

Այլ՝ սա ցարտ եւ արտուր Դէմքն՝ որ Կրօնք եւ Գիտութիւն քարոզեց , որ ամենատէր Աջոյն անքնին զրոյն առջեւ խոնարհեցաւ այսօր , թէ ի հարկէ՛ այլ սիրով , քանիցս կրկնած էր սիրուն խօսք մը , խաչեցեւոյն . Ոչ թողում զձեզ որսա :

« զի Արեգակն՝ եւ անոր այո՛ քան զշերեմն փողփողէ : »

Հաւատարիմ այդ խոստմանդ՝ հանդիւր երջանիկ Հայր . Որդեկացդ արցունքն այսօր եւ սէրն միշտ պիտի շնչտեն Բուկարօտդ :

« Առ զի՛նչ ասեմ , կորեան յաւերժ կորեան աւուրքն այնքիկ ,
Յոս սովը էր Նա սիրով ունկըն տաղիցըս դնել »

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ

ՀԱՄԱԹՕՏ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ, ՄԱՀՈՒԱՆ
ԵՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱՌՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՄԵՆ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՊԵՏՐՈՍ Ժ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ - ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ ԿԵԼԵԿՈՅ

Երջանկայիշատակ Հանգուցեալն Մարտ 19ին անհանգիստ զգալով զինքը, հարկադրուած էր մտնել յանկողին, թէև ո՛չ իւր անձնական բժիկն Տօգթ. Խնդրեան որ աարիներէ ի վեր զինքը կը խնամէր եւ որու վրայ Լուսահողին լիով լսաահու- թիւն ունէր, եւ ո՛չ իւր շրջակայներէն եւ աղգականներէն մէկը ամենեւին կարեւորութիւն կամ ծանրութիւն մը չէր տար հիւանդութեան: Իրեն տրուած խնամքը ինֆլուէնցա կաշուած ախտին կը վերաբերէին: Սակայն օր ըստ օրէ զգալի անկում մը կը նշմարուէր ընդհանուր վիճակին վրայ, առանց խօթութեան առաջն առնել կարենալու: Արհապատիւ Փոխա- նորդ Արքեպիսկոպոսն խռովելով եւ վրդովելով, իսկոյն ի մի խմբեց Մայրաքաղաքիս ամենէն ականաւոր բժիշկներէն Տ. Նա- ֆիլէ բաշա, Տ. Խորասանճեան, Տ. Հէքիմեան, Տ. Սթէգուլի եւ Տ. Գամպուրօզլու ի խորհրդակցութիւն, ի 22 անցելոյ ամսոյն, որք վերոյիշեալ Տօգթ. Խնդրեանի հետ յայտարարեցին թէ ոչինչ կը գտնէին ծանր եւ վտանգաւոր: Հետեւեալն օր, չա- րունակելով վեհափառ Հիւանդին ակարութիւնն եւ ծայրա- գոյն յոգնութիւնը, կրկին կոչուեցան մի եւ նոյն բժիշկները վերստին խորհրդակցելու համար: Այս անգամ, զինքը ման- րամասնօրէն քննելէ յետոյ, սրտայոյզ բացատրութիւններ սկսան գործածել. կը ստուգէին ամենածանր կողացաւի մը ամէն նշանները, որ զիտնականօրէն կը յորջորջուի ապա- կանիչ բոքատապ (pneumonic infectieuse): Պատրիարքա- րանի պաշտօնատարը եւ խօթուցեալ Հովտապետին համայն աղգականը յետին աստիճանի սրտաբեկելով եւ զորհուրելով, գորովալից եւ խանդակաթ դուրդուրանօք եւ խնամօք շրջա- պատեցին զինքը, հեռացնելու փորձաւելու համար չարապա- չակ աղէտքը: Դիմեցին միանգամայն հոգեւոր միջոցներու, Ամենակալ Տեառնէն հայցելու համար մեր ամենասիրելի Հօր

կեանքն եւ առողջութիւնը : Արհի. Փոխտնորդն՝ Պատրիարքութեան ամեն թեմերուն Առաջնորդաց կը հեռագրէր որպէս զի համօրէն եկեղեցեաց մէջ հասարակաց պաղատանքներ մատուցուն՝ մեր Ամենապատիւ Հոգեւոր Տեառն ապաքինումն ընդունելու համար ի Տուողէն ամենայն բարեաց : Նոյն նպատակաւ Կ. Պոլսոյ մէջ եւս հրապարակական աղօթքներ հրամայեց կատարել , որոց գունդագունդ կը դիմէր յոյնախոռոն բազմութիւն ժողովրդեան , որ արդէն ցնցուած էր մեծապէս այս զարհուրելի եւ սպառնալից դոյժին : Մինչ այս մինչ այն , Կայսերական կառավարութիւնը , ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր զեսպանատուն եւ առաջնակարգ գերդատաններ եւ ամեն աղօթութեան պատկանող աղատորեարն անդադար կու դար , վրչատահար հիւանդին վիճակին վրայ ժամէ ժամ տեղեկութիւն խնդրելու : Արհիպապատիւ Գերապայծառ Պօնէթթի ինքնին անձամբ եկաւ մեծաշուք հիւանդը այցելելու , եւ ետ դարձաւ յուզեալ եւ արտասուելից : Ահեղ քայլերով կը յառաջանար ախար , եւ կը բառնար յուսոյ յետին նշոյլը : Այնքան տարօրինակ ակարութեան եւ ցաւոց մէջ՝ ծայրագոյն ցնծութիւն զգաց նա եւ ավտիտեցաւ Քահանայապետական մասնաւոր օրհնութեան առաքումէն , որ է այս .

Roma 28/4 , 99

S. Padre dolente infermita Mons. Patriarca Azarian prega per la guarigione di Lui , e gli invia una speciale benedizione . Esprimo i miei caldi voti, eguale intento , salute illustre infermo .

M. Card , Rampolla

Ինչպէս նաեւ վերջին խորհուրդներէն , զորս ընդունեցաւ իւր ի վատկեցութեամբ անձին , երկիւղած ջերմեանգոթեամբ եւ համակերպելով եւ ամբողջովին զանձն նուիրելով ի սրբազան կամօ Աստուծոյ . ի մեծ չինութիւն ընթերակայից եւ համօրէն ժողովրդեան :

Ախորը յառաջ խողաց իւր սոսկալի եւ աւերիչ ընթացքով : Մայիս 1 ին (Ն. Տ.) , առաւօտեան բժշկական խորհրդակցութեան մէջ այս հեռեւութեան յանդեպան՝ թէ մարդկային միջոցներով անբուժելի էր ախորը եւ վախճանը մօտալուտ . սրտաբեկութիւնն ընդհանուր եղաւ : Յերեկոյին ,

ի ժամ 10 (Ը. Ե.) կը հնչէր յետին վայրկեան՝ Ամենապատիւ Պատրիարքին պատուական կենացը , եւ Նա իւր սրբանեալ հոգին կ'աւանդէր ի ձեռս Արարչին , զարդարեալ առաքինութեամբ եւ արգիւնաչափ արժանեօք առ Ս. Եկեղեցին եւ առ իւր ամենասիրելի հօտն : Կիլիկիոյ պատրիարքութեան կրած սոյն անդարմանելի կորստեան համար ի խոր առեւ համակելով եւ յարտասուս փղծկելով Արհի. Փոխանորդն կը կատարէր սոխորական աղօթքներն ի հանդիստ հոգւոյն . հեռագրաւ անմիջապէս կը ծանուցանէր ի Հռոմ , ամեն թիմիրու եւ փոխանորդութեանց՝ Գերերջ. Հոգեւոր Տեառն մերոյ ցաւալին մահը , որպէս զի ամենուրեք Հոգեհանգստեան պաշտօններ կատարին , եւ իւր անշունչ եւ սրբանուէր մարմնոյն վերջին մեծարանքները կը մատուցանէր , զմասել տալով զայն , եւ վաղուեան առաւօտէն , ի ցոյց դնելով զայն , ի մեծարանս իւր սիրանունդ զաւակաց եւ բարեկամաց : Այն հինգ օրերու մէջ որ ի ցոյց էր դրուած յԱթոռանիստ Եկեղեցւոյ , այնքան խուռն բաղմութիւն կ'ընթանար ու կը զիմէր ի տես եւ ի համբոյր Ս. Աջին , մինչ զի ամէն ոք զգաց խորապէս՝ թէ ինչքան սէր եւ պատկառանք զիտցած էր ներշնչել երջանկայիշատակ Վախճանեալը :

Ձանազան կողմերէ հասած ցաւակցութեանց մէջ կը յիշենք հեռուեալքը .

Roma , 2/5 , 99

S. Padre dolentissimo morte benemerito Mons. Patriarca , implora all' estinto il riposo eterno .

M. Card. Rampolla

Roma . 3/5 . 99

Addoloratissimo perdita fatta , esprimo le più vive condoglianze a Lei , episcopato , nazione armena .

Leodokowski

Venezia , 3/5 , 99

Congregazione dolentissima immensa perdita , prega per Lui .

Giurekian

Wien , 3/5 , 99

Cordiali condoglianze tutta Congregazione .

Aidyinian

Հետեւեալ կիրարկէին , յ7 Մայիսի , կը հրամայէր կարգադրել եւ կատարել Յուդարկտորութեան հանգէսը , պարագային համեմատ չընդունեամբ . որ եւ յաջողեցաւ իսկ մեծաշուք հանդիսաւորութեամբ որքան հնար էր : Նախապէս Մայրաքաղաքիս դիւանադիտական մարմնոյն , կրօնական եւ քաղաքային երեւելեաց մասնաւոր մահազոյներ եւ հրաւիրաւորներ առաքուած ըլլալով , խուռն բազմութիւն մը զրուած էր կանուխէն Ս. Աստուածածնի Աթոռանիստ Եկեղեցին , որ ըստ պատշաճին սպառարկեալ էր : Եկեղեցւոյն մէջ տեղը ղեւեղուած էր ի վարեւանդակի Հանգուցելոյն մարմնը , քահանայապետական վայելչութեամբ զգեստաւորեալ , Եպիսկոպոսական թագն ի գլուխ , եւ հովուական կաթողիկոսական Գաւազանն ի ձեռին . ձօխ ճրագարաններով , ծաղիկներով եւ չքնաղ բոյսերով զարդարուած . շուրջ պատեալ վեցեքին սպակիր առաջնակարգ վարդապետներէ : Հանգստեան արարողութիւնն սկսաւ ժամ 8ին , հանդիսաւոր Զայնաւորով , զոր Արհի. Փոխանորդն ինքնին մատոյց ի միջի եռանդակին պաշտանայ յոգնախուռն բազմութեան հաւատացելոց : Ներկայ էին Պրուսայի եւ Մշոյ Վիճակաւորք , եւ հաստատեալ եպիսկոպոսունք Տիարպէքիւրի , Խարբերդու եւ Մալթիոյ , երկու թաղադիր Արքայք , համագումար կղերն եւ Կ. Պոլսոյ կրօնական ամեն հաստատութիւններէն ներկայացուցիչներ , եւ Աւագանին եւ Մեծամեծք : Յաւարտ պատարագին , սրտաշարժ դամբանական մը խօսեցաւ Արհի. Ներսէս Եպ. Ճնտոյեան՝ Վիճակաւորն Մշոյ , գովասանելով վախճանելոյն անողութական ձրբերն , հաւատքն ու երկիւղածութիւնը , Եկեղեցւոյ եւ Աղղին մատուցած անթիւ եւ թանկագին ծառայութիւնները : Ի վերջոյ կազմուեցաւ սգակիր թափօրն զէպ յՈսկերեան Եկեղեցին , ուր պիտի կատարուէր թաղման հանդիսաւոր արարողութիւնը : Ժամը 10 ին մեկնեցաւ թափօրը . յառաջոյ կ'երթային պատրիարքարանի բարապանները , սոյոյ զգեստներով . քաղաքիս հայ կաթողիկէ վարժարաններէն աչակերտայ պատգամաւորութիւններ , ինչպէս նաեւ Անարատ Յղութեան Մայրապետաց սանունք , որք կը տանէին Ս. Կուսին եւ Ս. Յովսէփայ զրօշները , կը տարուէին Հանգուցելոյն վարդապետական եւ Եպիսկոպոսական եւ Արքեպիսկոպոսական գաւազաններն , սեւ շղարշով պատած : Նոյնպէս իւր չքանչաններն , կարմիր թաւշեայ բարձի մը վրայ , զոր

ունէր ի ձեռին Պատրիարքարանի պաշտօնակալ մը : Կը հետեւէին եկեղեցականութեան պատկանող նուիրակներ , ամէն կարգէ . յետոյ մեր տեղական աշխարհիկ եւ կրօնաւոր ամբողջ կղերն , չորեքտասան դաւաղանակիրք : Ի միջի հանդուցեալն , որ ծիրանագոյն թաւազարդ բազմոցի մը վրայ կէս ընկողմանեալ էր , եւ զարդարեալ պատրիարքական խորհրդանշաններով , երկու բուրվառակիրներ շարունակ խնկարկելով , բարձեալ կը տալուէր փոխն ի փոխ յերկոտասան սարկաւազաղղեստ քահանայից : Կրօնական ժողովին վեց վարդապետք սղոյ ծոպերը եւ Վարչական ժողովէն վեց աւագներ ջահեր բռնած , եւ թիկնապահ զօրականն զլիւրժայր չըջած ղէնքերով քովէն կը յառաջանային : Մարմնոյն կը հետեւէին թագակիր Աբբայք , հաստատեալ Եպիսկոպոսունք , Վիճակաւորք , եւ կատարող Գործոյն՝ Արհի. Տեղապահ Արքեպիսկոպոսն Աւետիս Գեղ. Արքիսրեան : Ետեւէն կուգային սգակիր եղբօրորդիք եւ ազգականք , բարեկամք եւ ծանօթք , ապա չմիացեալ հասարակութեանց եւ այլ եւ այլ ազգային եկեղեցական պատուակալք , որք Եկեղեցւոյ մէջ Հոգեհանգստեան պաշտօնին ներկայ գտնուած էին . աւագորեալն ամեն դասակարգէ : Անհուն բազմութիւն մը լեցուցած էր Մեծ Պողոտայն աննկարագրելի , ամբոխ մը որուն նմանը չէ տեսնուած երբէք նմանօրինակ պարագայից մէջ ի Կ. Պոլիս . փողոցներ , դռներ , պատուհաններ , երդիք , ամենուրէք ժողովուրդ անհամար : Հակառակ այսքան լաղմախուռն գումարման , կարգապահութիւնն ամենակոտորեալ էր , չնորհիւ քաղաքապետական պաշտօնէից եւ բաղմաթիւ զօրականաց գումարաակներուն :

Սոյն պահուն ամբողջ քաղքին մէջ գտնուող հայ կաթողիկէ եկեղեցւոց զանգակները սղոյ գանգիւնով կը հնչէին , ինչպէս որ նախապէս կարդադրած էր Տեղապահ Արքեպիսկոպոսն : Թափօրը ըստ արարողութեան հինգ հանդիսաները ամենայն բարեկարգութեամբ կատարեց : Ս. Յովն. Ոսկերեան Եկեղեցւոյ մէջ , որ նմանապէս սեւազարդ էր ըստ պարագային , եւ կած էին արդէն Արհի. Մօնս . Պօնէթթի . Վեհապառ Կայսեր նուիրակներն , Դեպքանախան մարմինը , քաղաքիս վարչութեանց ներկայացուցիչք :

Պէտք է յիշատակել հետեւեալները . մեր Օգոստոսիան Վեհապետին պատգամաւորն Վսեմ. Էնվէր պէյ , Բերայի կա-

ռաւարիչը , որ կը ներկայացնէր Կայսրը . Վսեմ . Յովնանէս էֆ . Սաղըշ . Կայսերական անձնական Գանձուց Նախարար . Մեծ Եպարքոսի եւ մէն մի նախարարութեան նուիրակ պաշտօնակալք : Դեսպանական մարմինէն , Վսեմ . Դեսպանքն Գաղղիոյ , Անգլիոյ եւ Իտալիոյ . Նոցին ընդհանուր Հիւպատոսք , եւ իւրաքանչիւր դեսպանատունէն այլ եւ այլ ներկայացուցիչներ :

Թափօրը մանկուով Եկեղեցին , Մարմինը ղետեղուեցաւ պտարատուած բազմոցին վրայ , եւ կատարուեցաւ Մաշտոցի կարգը . եւ երբ սկսան եղանակել « Ողջոյն քեզ Ս . Եկեղեցի » եւն , Եպիսկոպոսունք ողջաբուրեցին զՄօնս . Պօնէթթի որ կեցած էր դասի մէջ ամպշտանայ ներքեւ , գէմ առ գէմ կաթողիկոսական Աթոռոյն , որ սեւ թաւիշով պատած էր . ամբողջ կղերն եւս ուսածմբուրիւ զիրար համբուրեցին եւ իրենց մեծարանքն մատուցին առ Տեղապահ Արքեպիսկոպոսն : Հանդտեան աղօթքով աւարտեցաւ շքեղ յազարկաւորութիւնը , եւ խորին տաղաւորութիւն յառաջ բերաւ ժողովրդեան ամէն զառակարգերուն վրայ :

Եկեղեցւոյն Սրահին մէջ ընդունեց Տեղապահ Արքեպիսկոպոսն վերոյիշեալ անձեաւորութեանց ցաւակցութեան յայտարարութիւնները . եւ ի մասնաւորի խորին չնորհակալութիւններ մատոյց Վեհափառ Ինքնակալին Նուիրակին , մարդասիրութեան եւ համակրանաց այն ամէն ճշմաններուն համար զոր Ն . Վեհափառութիւնը հաճած էր այս պարագայիս մէջ ցոյց տալ մեր հասարակութեան . նոյնպէս իւր երախտագէտ զգացմունքներն յայտնեց Դեսպաններու եւ կրօնական եւ քաղաքական ներկայացուցիչներու եւ աւագորներոյ :

Ի հռոսին Մարմինը զրուեցաւ երրակի զազաղի մէջ եւ քառաձի փառաւոր մեռելակառքի վրայ փոխադրուեցաւ զարձակոյ ի Ս . Աթոռանիստ Եկեղեցի . Թափօրը այս անգամ առանց եկեղեցական զարդուց կը յառաջանար . Եպիսկոպոսունք եւ կղերն համօրէն հեախտան հետեւելով զազաղակիր կառքին :

Եկեղեցւոյն մէջ թաղման վերջին աղօթքները կատարեց Աբի . Տեղապահն : Եւ Մեծափառ Հանդուցելոյն մարմինը հետեւեալ օրը , Եկեղեցւոյն մէջ , ձախակողմեան կողմակի միջին զրան առջեւ փորուած դերեղմանին մէջ ամփոփուեցաւ , ուր պիտի կանգնի ի մօտոյ չիրիմ փառազարդ , ի յիշատակ Մեծի Կաթողիկոսիս :

Հանդիման խաղաղութեամբ , չըջապատուած իւր սիրազեղ հօտին անդաւ ցաւովն ու կսկիծով , նոցա անդադար պաղտատանքներով , արդիւնաւատ եւ ողբացեալն Հովուապետ եւ զորովագութ Հայր ։ Բարութեան եւ առաքինութեան օրինակներն զոր աւանդեց իբրեւ կտակ իւր որդեկաց , մեծամեծ գործոցը եւ իւր ազգին մատուցած անհամար ծառայութեանցը անջնջելի յիշատակը՝ թո՛ղ կազմեն իրեն փառաց զրուագը , եւ Դիմութիւնն աստուածային փառագլուխը նորա սրբաւնեալ հօգին յանձառ փառս արքայութեան , եւ այս անհուն ցաւոց մէջ մտիթարէ մեր հասարակութիւնը շնորհելով Անոր Արժանաւոր Յաջորդ մը ։

*

Գեր. Արհի. Ներսէս Ճնողեան Եպիսկոպոսի դամբանականն.

Արմիապատիւ Տեղապան Տէր , Արմի. Եպիսկոպոսունք ,
Գերապատիւ Վարդապետք , Մեծաշուք Տեաքք եւ Տիկնայք ,

Մարդը կ'առաջադրէ եւ Աստուած իւր նախադէտ վարչութեամբը կը տնօրինէ կամ կը կարգադրէ ։ Երբ տասն ամիս առաջ՝ Եփրատ եւ Երասխ կ'անցնէի , ինուսայ , Կարնոյ եւ Պոնտոսի բարձունքը թափառելով աստ Կ. Պոլիս կը դիմէի յուսալից , բնաւ չէի գուշակեր մեծ կեանք մը ողբալու , կեանք մը՝ ուսկից կու գայի կեանք մը խնդրել մահուանս մէջ ։

Մեր սղացեալ Երջանկայիշատակ Հայրապետն իւր յորդեռանդն սրտովն եւ խորախորհուրդ հանճարովն դրեթէ ելեկտրացեալ՝ եպիսկոպոսներ ձեռնադրելու կը պատրաստուէր , Սինոդ ընտրութեան գումարել կը մտածէր , թեմեր կազմաւորել եւ յառաջդիմութեան մէջ դնել կ'աճապարէր , ազգային մեծ եւ ուխտեալ միութեան տապովն կը տոհորէր եւ կը մղուէր անդադար ի լաւն , ի բարին , ի կատարեալն . կրօնից , ազգի , դաստիարակութեան եւ յառաջդիմութեան . յանկարծ , յանակնկալս մահու դալուկն կտրեց անոր մտաց եւ հողոյն աշադաքալ ընթացքն ։ Մեծ սիրտն այլ եւս չբաբախէր մեզ

համար . . . մեծ միտքն այլ եւս չխորհիր մեզի համար . . . :
— Հայ-Կաթողիկէ Հասարակութիւն կորսնցուց իւր Մեծն .
ազգն իւր սիրելի եւ մեծ Մարգն . Եկեղեցին իւր մեծ Հայ-
րապետն . յառաջագէտ լուսաւորութիւնն իւր լուսամիտ
ղեցազններէն մին : —

— Կէս դար է գրեթէ , որ Ամենապատիւ Գերերջանիկ
Հոգեւոր Տէրն , Տէր Ստեփանոս Պետրոս Ժ. Ազարեան ,
Պատրիարք Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ , մտաւորապէս եւ
մօտաւորապէս ամենայն ազգեցութեամբ ներգործեր է
Կաթողիկէ Հասարակութեան մէջ եւ Հայ-Կաթողիկէ
Հասարակութեան համար , Հայ-Կաթողիկէ Հասարակու-
թեամբ : Քահանայութեան առջի օրէն միշտ պայծառ փայլե-
րն իւր գործերն՝ կարուկ իմացականութեամբ , կամաց տոկու-
նութեամբ , եւ ժամանակի յաջող եւ ճախող բերմանց աս-
տիճանին ճարտար ելեւէջքով եւ միշտ ժամանակի գիտու-
թիւնը հետը ունենալով : — Յաջողակ եւ տաղանդաւոր դու-
ռւած աշակերտն՝ իւր դեռ գրասեղանը կը մաշէր , գիտուն հմուտ
եւ լեզուագէտ վարդապետ պայծառացաւ աշխարհիո ասպա-
րէզին մէջ . երբ մօտք ըրաւ գործունեայ կենաց մէջ՝ խոր-
հեցաւ , խօսեցաւ եւ գործեց միշտ յաջողութեամբ . յաջողէն
իր աստղն էր եւ ճակատադիր : Բոլոր մտաւոր կարողութեանց
բնադրոշմն էր գործել , միշտ գործել , իմաստութեամբ գործել ,
եւ յաւէտ գերեալ նպատակին ամենայարմար միջոցներ ստեղ-
ծուլ եւ պատշաճեցնել : Ազգային մեծի մը պատկեր եւ ան-
հման օրինակ եղաւ . զազգն լուսաւորել , դաստիարակելով
եւ կրօնքէն օրհնուած միջոցներով զայն զարգացնելն՝ Վսե-
մամիտ Հանգուցելոյս զազաւարականն էր : Անարատ Յղու-
թեան նուիրեալ Կուսանաց Միաբանութեան եւ նոցա Առա-
քելութեան զարկ տալ . Միխիթարեան Միաբանութեանց վարկն
ու յարգն ճանչնալ եւ զանոնք յասպարէզ գործոյ մըել եւ
յասպարէզ արդիւնարար առաքելութեանց . Ազգային մի եւ
միայնակ Անկէրանոցին , Ս . Յակոբայ , յոնչափ գուլի , սէր եւ
խնամածութիւն տանել , Նորահաստատ Լուսաւորչեան վա-
ղահաս եւ յուռալից մեծայարգ Վարժարանն հիմնել եւ յառաջ
վարելն , ուրիշ ամենայն ազգային հաստատութեանց վրայ
գործով գուրգուրալ , որբանոցի ձեռնարկել , եւ այլ ամենայն
այօալիսի հանդէսներ , Մեծ Հայրապետին գաղափարականին
ղեկեցիկ ծնունդներն են :

Մեծի մը եւ արդարեւ ամեն ազնիւ ճիրքերով օժտուած ազգային Մեծի մը հաշտարար հոգւովն՝ ջնջեց , վերցուց եւ անհետացուց ազգային պառակտումն . զոհելով , զիջանելով , Յիսուսաբար խոնարհելով եւ վսեմ հոգւոյ բարի օրինակ տալով , մինչեւ կրնամ ըսել , այդ հաշտութենէն առաջ զԱղարեան սարբեր նկատողներն , հիմայ պիտի վկայեն եւ դաւանին անոր լոկի դադաղին առջեւ՝ որ Աղարեանն անյիշաչար , երկայնամիտ , խոնարհ եւ հաշտարար Հայրապետ մ'էր :

Լեւոն ԺԳ. Գերահանճար եւ գերազանցօրէն հայասէր Քահանայապետին Հաշտարար Փրկչական ոգին իբր յատակ ջուրի կամ մաքուր հայելիի մէջ՝ կը ցոլար , կը ցնցէր Աղարեանի ճշմարիտ ազգասէր սրտին մէջ , ազգայնացեալ աւելի եւ վեհ , որուն մեծութիւնը եւ սրբութիւնը չիմանան պիտի անուպայ եւ անդգամ սրտերն . այդ ոգւով ճշմարիտ պաշտպան եւ ջատագով եղաւ նախնեաց ծիսարանական ուղղափառ մտաց եւ իմաստին , որոց նոր սուղազրութեամբը այնչափ փառաւորուեցաւ եւ զուարթացաւ ոգւով . եւ իրաւամբ իւր ամեն գործերն կնքուեցան Արդարութիւն եւ խաղաղութիւն համբուրեցին , թաղապսակ մարդաբէի վեհիմաց խօսքերով . որովհետեւ իւր ազգին՝ եւ ջերմին սիրով սիրած ազգին՝ արդարութիւնը եւ խաղաղութիւնը իրարու հետ հաշտեցուց : Աղարեանի մարդասիրական եւ ներող զթած ազգային ոգին շատ դէպքերու եւ շատ մարդիկներու համար իբրեւ նոր կենաց արեւ ծագեցաւ , սակայն տխմարն եւ ապաշխորհն զայն ալ դատարկեցուց : Ոչ թէ միայն Հայ-Կաթողիկէութիւն , այլ ամբողջ հայ ազգն եւ մարդկութիւն պիտի իմանայ Աղարեանի մը թողուցած մեծ դատարկն : Օտար լուսամտն իսկ պիտի յարդէ եւ մեծարէ Աղարեան Կաթողիկոսի պատմական յիշատակն : —

— Հանգուցեալն իւր լուրջ զգոնութեամբ , հուտաւոր մութեամբ եւ միշտ հեռատես եւ խոհական պաշտօնավարութեամբ հաճոյ եղաւ Վեհափառ Սուլթան Ապտուլ-Համիտ Խանին ընտրող եւ իմաստուն սրտին , որ իւր Օգոստոսփառ ճոխութեամբ միշտ Հայր եւ Խնամակալ եղած է Կաթողիկէ Հասարակութեան , եւ հիմակ ալ Վեհաշուք ցուակից՝ որրաջեալ հօտին : Պատմութեան մէջ էջեր պիտի զրաւէ հաճոյակատարութեամբ պառզամաւոր ըլլալն մեր Վեհափառ Կայսեր կողմանէ առ մերս Սրբազան Քահանայապետ՝ պատուական ըն-

ծայաբերութեամբ , այս առթիւ եւս գեղափայլ պանծացոյց անարգամեծար Կայսեր մը մեծութիւնը եւ առատութիւնը , արեւելասէր Քահանայապետի մ'ալ սիրելի լինելոյ արժանա-
յարգ գովութիւնը : Բանիւ եւ օրինակաւ՝ իւր հօտն հլուական հպատակութեան եւ քրիստոնէական հաւատարմութեան մէջ հաստատուն պահեց , իւր արդ որբացեալ հօտին արդար իրա-
ւունքներն Օսմանեան Գահուն արդարութեան եւ ուղղու-
թեան մէջ փնտռեց : Եւ գործեց ոչ միայն իբրեւ հաւատարիմ հպատակ , այլ եւ իբրեւ խղճամիտ պաշտօնեայ մը : Հայրենի-
եաց եւ Տէրութեան ոչ միայն սիրելի մարդ էր , այլ եւ մեծ Կայսեր շատ մը շնորհներու արժանացած էր :

Աղարեանի եկեղեցական պատկերն մեծ է եւ պատմական :

Հանգուցեալ Հասուն ծիրանաւորի մը , Պիոս Թ Քահա-
նայապետի մը՝ եւ Լեւոն ԺԳ. ի ազդեցութեան , շնչոյն եւ ոգւոյն սպաւորութիւններն կրեց . բայց միշտ պահեց իւր Ա-
ղարեան սկզբնատիպն , չափելով եւ կշռելով ժամն եւ ժամա-
նակն , տեղին եւ պատեհ , օգուտն եւ վնասն : Արեւելեան
եպիսկոպոսաց դասուն մէջ առաջին հմուտ եւ հայրենագիտակ
եպիսկոպոսն հանդիսացաւ . լեզուագիտութեան մէջ գերա-
զանցեց . լատին եւ իտալերէն եւ գաղղիերէնը հայերենի պէս կը
գրէր եւ կը խօսէր : Իւր կանոնական եւ աստուածաբանական
գրութիւններն միշտ զարմանալի եւ յարգոյ անցան Հռովմայ
կաճառներու առջեւ : —

1894ին պատրիարքական ժողովին մէջ ի Հռովմ իր բա-
ցակայութիւնը զգալի եղաւ , եւ լաւատեղեակ տեղեկագիրն
շատ աւելի բան ըսաւ Արեւելեան Քրիստոնէից պետքերուն
եւ պաշտօններուն համար քան թէ բոլոր միւս պատրիարքաց
խօսքերն եւ զրածներն , իւր պաշտօնական գրութիւնք ազդու
էին եւ զօրաւոր Հռովմայ առջեւ : Վերջին Սինոդի մէջ Հան-
գուցեալն ի դիմաց հարց ժողովոյն խտալերէն աղերսաւոր տե-
ղեկադիր մը ուղղեց առ Քահանայապետն , որուն պայծառ
գաղափարաց շարք մը , խորին եւ վսեմ բացատրութիւններ ,
յստակ եւ բացատրիչ բառեր , գութ եւ սէր զարմացմամբ
հանդերձ , աղերից եւ դժութեան արտասուքներ քամեցին
ժողովական հարց աչքերէն . արտասուեց եւ ինքն :

— Լուսամիտ քրիստոնեայ փիլիսոփայ մ'էր , ներհուն
Աստուածաբան եւ գործնական փորձ Բարոյագէտ : Հայերէն
գրաբարն եւ աշխարհաբարն երկուքն ալ իր ճկուն գրչին ըզ-

քօսանքներն էին , անոր զբաւորական իմաստներն յստակ էին եւ որոշ . իսկ խորհելու եւ գրելու դիւրութիւնն եւ երազութիւնն նշանաւոր էր եւ պատմական , Եկեղեցական այսօրուան գործն վաղը- ձգելու սովորութիւն չունէր , մանաւանդ թէ իւր պաշտօնին վերաբերեալ որ եւ է գործ յետաձգել կարելի չէր , այլ շուտով , մտադրութեամբ եւ եռանդեամբ կը հետեւէր , երբ չյաջողէր ամենայն հնարիւք հանդերձ , դարձեալ չէր ուշացներ իմացնելու ուր անին էր :

Իւր ընտանի եւ անարգամեծար քաղաքավարութիւնը , անոյշ կերպն եւ քաղցր ընդունելութիւն ձգիչ էր եւ նշանաւոր . իւր իսկ իշխանական աթոռոյն վրայ եւ իշխելու ժամուն իսկ բարի Հովիւ մ'էր , զթոռ Հայր մը , խոնարհամիտ դիտուն մը , եւ իրաւանց տէր Գլուխ մը եւ Իշխող մը : Աս իւր սիրելի Կղերն միշտ եղաւ ողորմած զթած եւ երկայնամիտ , աւելայծեալ պատրոյնն չմարեց , զիւրաբեկ եղէզն չջալջախեց :

Մեծ եւ հարուստ Գերդաստանի զաւակ , բայց չափու եւ սահմանի մեջ ապրեցաւ միշտ , աղքատ՝ բայց աստիճանաւոր եկեղեցականի մը կոկիկ վայելչութեամբ . որբերու , այրիներու անտերունչներու եւ խեղճերու Հայր եւ Խնամակալ եղաւ . պաշտպան եւ ջատագով միշտ իրաւանց , ազգին եւ Եկեղեցւոյ :

Եկեղեցին սղազդեստ կ'ողբայ : Հայ-Կաթողիկէ Հասարակութիւն կ'աղաղակէ ողբաձայն ինչպէս երբեմն Խորայէլ Եղիայի համար . Հայր , Հայր , կառքդ Խորայելի եւ հեծեալդ նորա , դէթ կրկին հոգի քո թող հանգիլ ընտրեալ Յաջորդիդ վրայ : — Կը մխիթարուիմ միայն որ Լոյս Հոգւոյդ վերջին ձեռնադրուածն եմ եւ անոյշ կենացդ վերջին հոգեւոս վայրկեաններուդ մէջ՝ մասնաւոր հայրական օրհնութեանդ արժանացած :

Ո՛ր Հայր հասարակաց , վսեմ եւ անեղ լուծեանդ մէջէն յետին հրաժեշտի ողջոյններդ կուտաս Եկեղեցիներուդ , աջակից եւ օգնական Հոգուակցացդ , վարպապետաց , քահանայից եւ եկեղեցւոյ մանկանց եւ քու իսկ մեծ Գերդաստանին : — Ընդունէ մեր ամենուս համբոյրն հրաժեշտի եւ օրհնէ զմեզ ի բարձանց երկնից . օրհնութիւնդ հօր եւ սրբւոյ վրայ , յօր եւ դստեր վրայ , ծերոյ եւ մանկան վրայ , ամբողջ եկեղեցական եւ աշխարհական կարգին վրայ , քու հնգիցս սգաւորեալ Գերդաստանին վրայ :

Ծլի եւ ծաղկի Ագարեան նոր սերունդն եւ տայ պտուղ նոր Աստուածասէր վսեմ Արիստակէս էֆէնտիներու եւ Ստեփանոս Պետրոս Ժ. ի պէս Աստուածարեալ եւ եկեղեցասէր մեծանուն եկեղեցականներու :

Հանգիր , Հոգիդ Մեծ , անմահութեան քաղցր քնով , եւ հանգո՛ւ՝ զնոզիս մեր ի Քրիստոս . ամէն :

ԱՆՄԻԹԱՐ ԿՈՐՈՒՍՏ ՍԸ

Դերեղմանին զոնէն մտար զու երկինք ,
Ուր անթարչամ կենաց բազմիս ի հարկինք .
Հողիդ սլացաւ մաքուր մարմնէդ առ Աստուած ,
Ինչպէս անուշ հոտ մը ծաղկէն բաժնուած :

Սիրելի՛ Պատրիարք , սիրելի՛ Հոգեւոր Տէր , սիրելի՛ Հովիւ , քաջարի՛ Պաշտպան ժողովուրդիդ, ո՞ւր ես գտնուի՞մ զո՞ւր կ'ուզենք լսել քու հոգեպարար ձայնդ , ի զո՞ւր կը յանկանք վերստին առնենք զքեզ մեր մէջ կենդանի . . . : Չկա՞ս ալ . . . : Մինակ քու ստուերդ կը նշմարենք ու մեր հոգին ախրութեան մէջ կը սուզի , մեր սիրտը կ'արիւնի : Դուն քու ոչխարներդ ձգելով դացիր , անհետացա՞ր . ու ամենքս պիշ մեր շուրջը կը նայինք , չիտթած , մռած , խռոված . կը զգանք այն դատարկն ուր մեր մէջ թողուցիր , կը զգանք ու դառնապէ՛ս կը զգանք : Դուն մեր Հովիւն էիր , յոգնադէտ եւ իր կոչումին վստիմութեամբը եռանդովը բոցովը վառած անխոնջ Հովիւ մը . դուն ղէկն էիր ու մինք կը հետեւէինք քեզի , կը հնազանդէինք մինա՛կ քեզի : Քու խօսքդ ազդեցիկ էր մեր ամենուս համար , քու ազաչանքդ հրաման էր , կարծիքդ՝ ճշմարտութիւն , խորհուրդդ՝ համակ տրամաբանութիւն խորախորհո՛ւրդ : Դուն մեր Հա՛յրն էիր , Հա՛յր մը՝ որուն նշանաբանն էր դորով եւ կորով , Հա՛յր մը ղթասփիւռ , Հա՛յր մը բարեխնամ , Հա՛յր մը իմաստալից : Հայրը մեռաւ , թողուց իր ետեւը պղտիկներ՝ որոնք կը ճչին , կ'արատասուեն , կը փղձկան , կը խնդրեն քեզ՝ իրենց Հայրը , ու կ'աղաղակեն Հա՛յր , Հա՛յր , ո՞ւր ես . . . : Ո՛հ , դոնէ րոպէ մը ետիդ դարձիր , Հա՛յր դորովալիր , ետիդ դարձիր , ու սփոփէ քու կիներդ , ակնարկ մը ուղղէ անոնց . քու շնորհաբաշխ ակնարկներէդ մէկը , ու յետոյ նորէն շարունակէ ճամբադ զեպ Աստուած :

Դուն մեր Գլուխն էիր , ամբողջ Հասարակութիւն մը ներ-

կայացնող Դիուխ մը . ու դաժան Մահը խեց տարաւ այդ Դիուխը : Ո՛րչափ ճշմարիտ է սա խօսքը՝ թէ Արեւուն մարը մտնեյին ետքն անոր մեծուքիւնը կը հասկցուի :

Քանի օրէ ի վեր թախծալից բոթ մը կը շրջի քաղաքիս մէջ , սրտաշարժ ու դառնադառն գոյժ մը՝ հովէն աւելի աւրադ , կը տարածուի չորս կողմ :

— Ազարեան մեռա՛ւ . . .

Ու աչքեր արցունքով կը լեցուին . քարացած , անզղայ ու կարծր սրտեր կը շարժին . ամեն մարդ տխրութեամբ կը համակուի ու կը շանթահարի կարծես , եւ չհաւատալով կամ վարամնելով հաւտալ՝ կը հարցնէ զարմանքով .

— Մեռա՛ւ , մեռա՛ւ . . .

Ո՛հ , ինչո՞ւ , բարեկա՛մ , ինչո՞ւ կ'երկբայիս , ինչո՞ւ չես համարձակիր հաւտալ , ինչո՞ւ սկիստիկութեամբ եւ սակայն խորապէս յուզուած կը հարցնես ,

— Մեռա՛ւ , մեռա՛ւ . . .

Ի՛նչ , անմա՞հ կը կարծէիր զՆա . անշուշտ չէ՛ . հապտ ինչ է այդ վարամանցդ շարժառիթը . Այո՛ , կը հասկնա՛մ , կ'իմանա՛մ ես . կ'ուզես դեռ սղտիկ յուսով մը , չնչին պատրանքով մը ինքզինքդ խաբել ջանալ . հոգիիդ վրդովումը հանդարտեցնելու ու կարելի եղածին չափ ցաւդ ամոքելու համար : Դուն գիտէիր անոր տարիներու տակ ընկճած ըլլալը , դուն գիտէիր անոր տկար կազմուածքը , դուն գիտէիր՝ ասոնցմէ զատ՝ անոր հիւանդ մահամերձ ըլլալը , եւ մահն այսչափ տարօրինակ կ'երևայ քեզի :

Սակայն ինձի ալ ճի՛շդ քեզի պատահածն եղաւ .

Վերջապէս պիտի մեռնէր . գիտէի ատիկայ , Բայց եւ այնպէս ես ալ չուզեցի հաւատալ : Ա՛յնչափ վեր դասած էի զայն՝ որ իր մահն արտաքոյ կարգի բան մը կ'երևայ աչքիս , ու աւելի կը նախնատրէի տարակուսիլ՝ քան թէ համոզուիլ : Աւելի լաւ կը համարէի անտոյգ վիճակի մէջ երկու կարեւութեանց մէջ ապրիլ՝ քան թէ հաւատալ , համոզում գոյացնել այդ սրտաճմրկի իրողութեան . բազմավաստակ Հայրապետին մահն :

— Մարմինը ցոյցի դրուած է , ըսած էին ինձի :

Ես ալ՝ կասկածի ու տարակոյսի մէջ՝ ուղղեցի քայլերս դէպի հոն , ուր յաւիտենական քնով կը ննջէր մեր ամենասիրելի

Պատրիարքն ու Կաթողիկոսը , Կ'երթայի , ո'չ թէ մեռած՝ այլ ողջ ըլլալուն վրայ կատարելապէս վատահաւթիւն ունենալու համար , Կաթողիկոսարանին զոները լաց էին ևւ պաշտօնեաներն ու սպասաւորները՝ բակը դռմարուած՝ Մահուան տեսքէն անաքեկած մարդիկներու կերպարանքն ունէին : Ու հոգ ալ նոյն աղետալի խօսքն ականջիս հնչեց :

— Հոգեւոր Տէրը մեռա՛ւ . . .

Ու նոյն պահուն ուրիշ մը կ'ըսէր .

— Վերն է . կրնաք տեսնել :

Ճաւազին վշտերէ պատած՝ սանդուխներէն վեր ելայ :

Ներքին ձայն մը զիս լուսաւոր սրահ մը մղեց :

Տէ՛ր Աստուած , Ի՛նչ սրտասարուռ տեսարանի մը առջեւ պէտք էր որ գտնուէի , Ի՛նչ սրտասարուռ տեսարանի մը :

Հո՛ն էր Կաթողիկոսը պառկած , իր վեհափառ դէմքովը , ծիրանները հագած ու սառ ձեռքը խաչ մը բռնած : Ծուրջը՝ մահադէմ մոմեր ցուրտ ճառագայթներ կը նշուէին ու կը պլպլային հեւ իջիւս : Այս սրահին մէջն էր բուն դժխեմ Մահն իր դալկահար ու դալափիլ դէմքովը , ու կը ծիծաղէր Անգութն իր յաղթանակին վրայ : Կաթողիկոսը՝ հանդիստ ու անդորր՝ կը մրափէր կարծես . դէմքը չէր աւրուած . կային տակաւին անոր վրայ՝ հայրենի բարութեան նշաններն , ու չրթունքներուն շուրջը ժպիտ մը կը թօշնէր . իր հայրական խանդակաթ ժըպիտը :

Աւա՛ղ , ալ չէի կրնար տարակուսիլ . .

Իրականութիւնը դէմս էր :

Ու սրահէն դուրս նետուեցայ . աչքերս արցունքով , սիրտըս սեղմուած , ու կոկորդս հեծեծանքներէ խեղդուած , ու ետեւս թողուցի տարաբազդ Կաթողիկոսը , Պատրիարքը , Հոգեւոր Տէրը . Հովիւս , Հա՛յրս :

Մեռած էր Մեծ ՄԱՐԴԸ . Հայ Կաթ . հասարակութիւնը կը կորսնցնէր իր ամենէն արդիւնաշատ անդամներէն մէկը :

Ալ վերջապէս « մնաս բարով »-ն ըսած էր աշխարհին , Տանեւութեան Կաթիկոսը տարիներ զգօնութեամբ ու անհուն իմացականութեամբ իր պաշտօնը վարելէ ու իրեններուն համար ձեռքէն եկածն ընելէ յետոյ՝ գացած էր միանալ իր սիրելիներուն , իր մօրը , իր եղբայրներուն , իր Աստուծոյն : Եւ դա՛մ էր նա թէ աստուածափախ ու բարեպաշտ քահանայ , և

թէ՛ առաջնակարգ Դիւանագէտ, ու չէր շեղած երբէք Արդարութեան ու Ճշմարտութեան սրբանուէր ճամբէն :

Ուրեմն կ'արժէ եւ դերազանցապէս կ'արժէ լալ ու ողբալ անոր վրայ, կ'արժէ արտասուել անոր անմխիթարելի կորուստին վրայ, կ'արժէ հրաշափառ ու հիասքանչ պատկ մը հիւսել անոր : Կը դողար, կը դուրդուրար Նա մեր վրայ ճըշմարիտ Հօր մը պէս . . . ու կորսնցողինք մենք զայն առ յաւէ՛տ . ալ Նա մեզի չպատկանիր, անհետացաւ ան մեր մէջէն, աներեւութացաւ, անյայտացաւ : Սակայն ի՞նչ կ'ըսեմ ես, ի՞նչ կ'երազեմ : Իրա՛ւ, անոր հողին՝ միաքը՝ մարմինը կորսնցողինք . իրա՛ւ, անոնք ալ մեզի չեն պատկանիր . բայց յիշատա՞կը . . . ո՛հ, անջնջելի պիտի մնայ ան մեր մէջ . անոր թանկագին յիշատակը պիտի չանհետանայ երբէք . անոր սոնունը պիտի փայլի միշտ ոսկի գրերով մեր մաքին հորիզոնին վրայ : Չէ՛, Հոգեւոր Տէր, չէ՛, դուն միշտ ներկայ . պիտի գտնուիս մեր մէջ, քո զաւակներդ չմոռնան զքեզ պիտի բնաւ . պիտի յիշենք ու պիտի սիրենք զքեզ մինչեւ մեր վերջին շունչը : Այո՛, Նրժանկայիշատակ Հայր, պիտի սուրբեցնենք մենք մեր զաւակներուն ու թոռներուն զքեզ յիշել ու սիրել . . եւ անոնք ալ՝ իրենց կարգին : Ապագայ սերունդը զմաղխնաքով ու սքանչացումով պիտի կրկնէ քո անունդ ու պիտի երգէ մեր անմահ քերթողին հետ :

Գերեզմանին դռնէն մտար դու երկինք,
Ուր անթարչամ կենաց բազմիս ի հարկինք,
Հօգիդ սլացաւ մաքուր մարմնէդ առ Աստուած .
Ինչպէս անուշ հոտ մը վարդէն բաժնուած :

Բերա, 25 Ապրիլ 1899

ՓԱՐՈՍ

ԱՆՋՈՒԳԱԿԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ

« Նորոս մահուամբ մեծ ոգի մը կ'անհետի
Լուսափայլ շող մը կը մարի կաթողիկէ
Հայտնութեան երկնից մէջ : »

Կորուստ մը՝ որոյ անբացատրելի դառնութիւնն տակաւ առ տակաւ կ'աւելնայ, եւ որքան անախտալ ազէտը մ'եղաւ ամենուս, պիտի կրնա՞յ մոռցուիլ երբէք :

Նրբ կը տեսնէիքն մեր սիրեցեալ Հոգեւոր Տէրն՝ հաւատալ իւր եօթանասուն երկու տոնաց՝ այնքան երիտասարդ աշխուժիւ եւ եռանդեամբ, այնքան քաջաւուղջ մարմնով եւ մտք, ո՞վ կրնար գուշակել . ո՞վ կրնար կասկածիլ, ավի-

սո՞ւ, թէ՛ դայն այսքան շուտ կորուսանելու դժբաղդութիւնն պիտի ունենայինք մի օր :

Միայն ներկայ գտնուիլ այն չքեղ յուղարկաւորութեան որով մեծարանք մը կ'ընծայէինք նմա, կը բաւէր հասկնալու համար թէ սոփորական մարդ մը չէր եւ ոչ սովորական Պատրիարք մը նա, որ առարկայ եղած էր սգոյ եւ պատկառանաց այդքան բայցառիկ ցոյցերու : Ամեն ազգեր եւ ամեն կրօնքներ ունէին իրենց ներկայացուցիչներն, որք ի սիրոյ մանաւանդ քան ի պարտաւորութենէ փութայած էին մեծ մարդոյն դադաղին շուրջը : (*)

Երբեք Պատրիարքի մը շիրմին բոլորտիք այսքան պատիւներ, այսքան ընդհանուր սգոյ արտայայտութիւններ չէր տեսած Պոլիս :

Այն ինչ առաքինադարձ Հայրապետն աւանդած էր իւր հոգին, եւ ահա մահագոյժ բօթն կը հասնէր ի Հռովմ, ի Բարիդ, ի Վիէնա եւ այլուր : Եւ աշխարհ ու Եւրոպիոյ ամենէն բարձրաստիճան անձնաւորութիւնք, թագապսակ գլուխներ, կը փութային իրենց ցաւակցական հեռագրերն ուղղել ի Կաթողիկոսարան Կաթողիկէ Հայոց : Տիեզերափայլ Քահանայապետն Լեւոն Ժ.Գ., Ֆրանց - Եոզէֆ օգոստափառ Կայսրն Աւստրիոյ, եւ Պ. Լուպէ ազնուամիտ Նախագահն Ֆրանսական Հանրապետութեան հաճեցան՝ քաղաքակիրթ աշխարհի առջեւ՝ ցոյց տալ Վեհափառ Հանդուելոյն այնպիսի պատիւ մը որ երբէք եղած չէ արեւելեան Դիտապետի մը, եւ որում արդարեւ արժանի էր նա իւր տիեզերահռչակ համբաւով, իւր մտաց եւ սրտի գերազանց բարեմասնութիւններով :

Դժուար է դտնել մարդ մը որ կէս դարէ ի վեր այնքան եռանդեամբ եւ անձնուիրութեամբ պաշտպանած լինի մեր մէջ ճշմարտութեան եւ արդարութեան դատը, մարդ մը որ այնքան յոգնադիմի եւ այնքան չքնաղ ձիրքեր դրած լինի ի սպաս Բարեոյն եւ Աւետարանի, Եկեղեցւոյ եւ Աստուծոյ : Ո՛րչափ աւելի դժուար՝ գտնել Հայ մը որ այնքան փառք եղած լինի ազգին որքան եղաւ բազմադիւն եւ գերապանծ Հայրապետն, Ստեփանոս-Պետրոս Ազարեան : Հայ անունն բարձրացուց, ազնուացուց, քաղաքակիրթ Եւրոպիոյ առջեւ : Լեւոն Ժ.Գ. կ'ըսէր մի օր, — եւ աշխարհ լսեց այս խօսքերը —, «Այն զանազան պաշտօններու մէջ զոր կատարեց Տ. Աղարեան, ընծայեց յայտնի ապացոյցներն իւր վարչական կարողութեան եւ իւր հաստատամտութեան ի պաշտպանութիւն Կաթողիկէ միութեան : Dans la diversité

(*) Աւելորդ է ըսել թէ բոլոր դեսպանք անձամբ կամ իրենց թարգմաններով փութացած էին պատուել Հանգուցելոյն յիշատակն :

des emplois qu'il a remplis, Mgr. Azarian a toujours donné des preuves manifestes de son habilité dans la conduite des affaires et de sa constance à maintenir l'unité catholique.» (*)

Դերակում տը վօկիւէ, մատենագիր եւ անդամ ֆրանսական կաճառին, որ բազմն ունեցած էր մօտէն ճանչնալու մեր պատուական զգօնամիտ Հովուապետն, կը դրէր դեռ մի քանի ամիս յառաջ Ֆիկարօյի սիւնակաց մէջ. «Արեւելք երեք մեծ քաղաքագէտներ ունեցաւ մեր դարերուն մէջ, որոնց մին է Տ. Ազարեան Պատրիարք:»

Ուրիշ նշանաւոր անձնաւորութիւն մը, պաշտօնեայ ֆրանսական դեսպանատան եւ զոր պատիւ ունեցած եմ անձամբ ճանչնալու, կ'ըսէր, «Mgr. Azarian est certainement un des plus grands diplomates de notre temps. Տ. Ազարեան մեր ժամանակի ամենէն մեծ դիւանագէտներէն մին է անտարակոյս:»

Եթէ այս ամեն ընտիր ձիրքերէ, բարոյական այս սքանչելի զօրութենէն չենք կրցած օգտուիլ որչափ պէտք էր օգտուիլ, ո՞յր է մեզ եթէ ոչ մերն... ոմանց տկարամտութիւնն, այլոց խստասրտութիւնն, եւ բազմաց մեռելատիպ անտարբերութիւնն ուղեցին գոգցես ամլութեան դատապարտել ամեն ինչ որ կրնար ա՛յնքան բեղմնաւոր լինել մեզ համար յառաջդիմութեան ու դարգացման, առաքինութեան հրաշալի պտուղներով: Մեծ է վսեմախոհ Ազդապետիս արդիւնքն, բայց աւելի մեծ պիտի լինէր անտարակոյս՝ եթէ բովանդակ ազգն ուղէր հասկնալ այդ վեհ հոգին, ուղէր ունին դնել այդ երկնաշունչ Զայնին...: Իցի՛ւ իւր նուիրական շիրիմն լինէր մեզ համար մշտաբարբառ դպրոց մը անձնաւորութեան եւ անշահախնդրութեան, հաւատոյ եւ բարոյականի, լուսամիտ կրօնատիրութեան եւ անկեղծաւոր ազգասիրութեան:

Ն. Յ. Վ. Փ.

(*) Univers, 3 Mai 1899

ՊԱՏԿԵՐ տասն էս հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան
Գաւառաց էս օտար երկիրներու համար
թղթատարի ծախսն ի միասին հաշուելով 50 « «

Իշրաքանչիշք թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
Քիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան էս քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YËCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر